

Medības Ziemeļeiropā un to izšķirošā loma sabiedrības attīstībā

Avoti: Latvijas Mežu sertifikācijas padome un Ziemeļvalstu medību informācijas vietnes

Medībām Ziemeļeiropā ir bijusi izšķiroša loma cilvēka izdzīvošanā un sabiedrības struktūras veidošanā, savukārt mūsdienās tās ir pārtapušas par kompleksu ekosistēmu apsaimniekošanas instrumentu.

Ziemeļeiropas skarba klimats un biezā taiga vēsturiski padarīja medības nevis par izklaidi, bet gan par pamata eksistences nosacījumu, kas tieši ietekmēja vietējo tautu kultūru, tiesības un ekonomiku.

Izdzīvošana, ekonomika un valstiskuma veidošanās

Pēc ledus laikmeta medības nodrošināja galveno proteīna un tauku avotu - ziemeļbrīži, aļņi, roņi. Lai kā šī tēma nepatīktu agresīvajiem ekofanātiem un dažādiem margināļiem, jāatzīst, ka mūsu senčus medības izglāba arī no skarba klimata ietekmes, jo dzīvnieku ādas pasargāja no aukstuma. Kauli un ragi kalpoja kā materiāls ieročiem un sadzīves priekšmetiem. Lielo dzīvnieku medības pieprasīja augstu kolektīvo koordināciju. Tas veicināja pirmo sociālo struktūru, valodas un stratēģiskās plānošanas attīstību.

Arī kažokādu tirdzniecība senāk bija mūsu reģiona labklājības garants. Viduslaikos un Vikingu laikmetā Ziemeļvalstu, tostarp Baltijas, kažokādas bija galvenā eksporta prece. Tās kalpoja kā valūta un piesaistīja Hanzas savienības tirgotājus. Attīstoties feodālismam, medības kļuva par valdnieku un muižnieku prerogatīvu. Tika ieviesti stingri medību likumi, piemēram, "karaļa meži", kas ierobežoja zemnieku tiesības un definēja sociālās hierarhijas meža resursu izmantošanā.

Specifika un nozīme mūsdienās

Mūsdienu Ziemeļeiropā – Skandināvijā un Baltijas valstīs - medības vairs nav primārais pārtikas ieguves avots, taču tām ir saglabājusies unikāla tiesiskā un praktiskā specifika. Tā kā dabisko plēsēju - vilku, lūšu un lāču – populācijas ir dažāda lieluma, mednieki veic mākslīgo atlasu un skaita regulēšanu. Bez tās pārnadžu - aļņu, briežu, stirnu - populācijas strauji pārsniegtu t.s. “vides ietilpību”, kas, piemēram, Latvijā notiek saistībā ar briežu populācijas lielumu.

Medības arī samazina postījumus jaunaudzēs un labības laukos. Skaita regulēšana tieši samazina auto sadursmju skaitu ar meža dzīvniekiem. Mednieki ir pirmā līnija cīņā ar bīstamām epizootijām, piemēram, Āfrikas cūku mēri (ĀCM).

Skandināvijas valstīs ir, iespējams, lielākais mednieku skaits Eiropā attiecībā pret iedzīvotāju skaitu. Tā ir dziļi iesakņojusies tradīcija - ekoloģiski tīras gaļas ieguve, cieša saikne ar dabu un brīvprātīgs kopienas darbs, piemēram, ievainotu dzīvnieku meklēšana pēc autoavārijām. Mūsdienu medību prakse saskaras ar nopietniem ētiskiem, ekoloģiskiem un sociāliem izaicinājumiem.

Sabiedrības viedokļu polarizācija

Urbanizētajā sabiedrības daļā aug pretestība medībām kā tādām, uztverot tās kā cietsirdību. Turpretim lauku reģionos medības redz kā praktisku nepieciešamību. Norisinās pastāvīgi strīdi starp lauksaimniekiem/medniekiem un dabas aizsardzības aktīvistiem par vilku un lāču medību kvotām. Ziemeļeiropā strauji izplatās svešzemju sugas, piemēram, jenotsuņi un dambrieži, kas izspiež vietējo faunu un prasa intensīvu mednieku iesaisti.

Savukārt, urbanizācija un, kā ekoaktīvistu uzskata - arī intensīvāka mežizstrāde, sašaurina dzīvnieku dabiskās teritorijas, koncentrējot tos mazākās platībās un palielinot konfliktus ar cilvēkiem.

Nemot vērā šos faktorus Ziemeļvalstīs un Baltijā jaunā paaudze daudz mazāk iesaistās medību klubos. Tas rada bažas par to, kurš nākotnē veiks sabiedriski svarīgos ekosistēmu pārvaldības un monitoringa pienākumus.

Zviedrijas, Somijas, Norvēģijas un Latvijas pieeja medību jautājumiem

Atšķirībā no daudzviet Centrāleiropā pieņemtā elitārā vai tīri komerciālā medību modeļa, Ziemeļvalstīs Zviedrija, Somija un jo īpaši Norvēģija, savus mežus redz kā sabiedrisko labumu. Valsts šajās zemēs ir lielākais medību platību iznomātājs un "spēles noteikumu" definētājs.

Zviedrijas, Somijas, Norvēģijas un Latvijas medību modeļu evolūcija kopš 18. gadsimta spilgti ataino katras valsts politiskos lūzumus, zemes īpašuma tiesību maiņu un sabiedrības sociālo struktūru. Lai gan visas trīs valstis šodien atrodas Ziemeļeiropas reģionā un saskaras ar līdzīgiem ekoloģiskajiem izaicinājumiem, to vēsturiskie ceļi līdz mūsdienu medību pārvaldībai ir bijuši krasi atšķirīgi.

Ziemeļvalstu pieeja valsts mežu apsaimniekošanai medību kontekstā ir unikāls modelis, kurā valsts uzņēmumi nodrošina vienlīdzīgu resursu pieejamību sabiedrībai, vienlaikus pelnot un stingri regulējot ekosistēmu slodzi.

Zviedrijas medību modelis

Līdz 18. gadsimta beigām Zviedrijā pastāvēja stingrs valdnieka un muižniecības monopols uz lielo medījumu – briežiem un aļņiem. Tomēr 1789. gadā karalis Gustavs III veica radikālu pavērsienu, piešķirot zemniekiem tiesības medīt savā īpašumā esošajā zemē. Tas izraisīja tūlītēju, faktiski, nekontrolētu faunas iznīcināšanu, kā rezultātā 19. gadsimta sākumā aļņu un staltbriežu populācijas Zviedrijā bija gandrīz pilnībā izskaustas.

Lai glābtu situāciju, 1830. gadā tika nodibināta Zviedrijas Medību un medījamo dzīvnieku aizsardzības asociācija - *Svenska Jägareförbundet*. Kopš tā laika valsts sāka deleģēt medību uzraudzību pašiem medniekiem, pakāpeniski pārejot no feodālas sistēmas uz uzskaiti un zinātniski pamatotu populāciju pārvaldību. 20. gadsimtā, attīstoties modernajai mežsaimniecībai, Zviedrija izveidoja unikālu lielo teritoriju apsaimniekošanas modeli, kur medību tiesības ir tieši piesaistītas zemes īpašumam, bet mednieku klubi brīvprātīgi apvienojas plašos reģionos kopēju aļņu kvotu noteikšanai.

Mūsdienu Zviedrijā medības ir gandrīz vai kā "masu fenomens" un šī nacionālā tradīcija ir ar ļoti augstu sabiedrības atbalstu. Modelis

balstās uz pašpārvaldi, kur valsts nosaka tikai vispārējos rāmjus, bet mednieku asociācijas pašas veic monitoringu un nosaka nomedīšanas apjomus sadarbībā ar meža īpašniekiem, balansējot starp augsto aļņu populāciju un mežsaimniecības zaudējumiem.

Sveaskog un komerciālais līdzsvars

Zviedrijas lielākais valsts mežu apsaimniekotājs ir uzņēmums **Sveaskog**, kuram pieder ap 14% no visas valsts mežu platības. Zviedrijā valsts pieeja ir nedaudz komerciālāka nekā Norvēģijā, taču joprojām stingri sociāli atbildīga.

Sveaskog iznomā medību tiesības gan vietējiem mednieku klubiem - *jaktlag*, gan privātpersonām. Īres līgumi parasti tiek slēgti uz vairākiem gadiem.

Lai nodrošinātu pieejamību tiem, kam nav sava kluba, *Sveaskog* piedāvā tā sauktās "dienas kartes" sīko medījumu medībām un īpašus medību piedāvājumus, tostarp ārvalstu tūristiem, Zviedrijas ziemeļu reģionos.

Tā kā *Sveaskog* pamatdarbība ir kokmateriālu ieguve, uzņēmums medības izmanto kā tiešu rīku jaunaudžu postījumu mazināšanai. Ja kādā reģionā aļņu vai staltbriežu blīvums sāk nopietni apdraudēt priežu un egļu stādījumus, valsts mežu pārvaldnieks pieprasa vietējiem mednieku klubiem palielināt nomedīšanas apjomus, pretējā gadījumā draudot pārskatīt līguma nosacījumus.

Somijas medību sektora attīstība

18. gadsimtā un 19. gadsimta pirmajā pusē, esot vispirms Zviedrijas karalistes un pēc tam Krievijas impērijas sastāvā, Somija izceļas ar savu skaudro dabu un milzīgajiem, mazapdzīvotajiem taigas plašumiem. Atšķirībā no Rietumeiropas, Somijas ziemeļos un austrumos medības saglabāja izteiktu naturālās saimniecības un izdzīvošanas raksturu. Līdz pat 19. gadsimta beigām vietējām kopienām medības bija brīvas un vitāli svarīgas pārtikas un kažokādu ieguvei, īpaši valsts mežos.

Lūzuma punkts sekoja pēc Somijas neatkarības pasludināšanas 20. gadsimta sākumā. 1934. gada Medību likums oficiāli nostiprināja medību tiesību piesaisti zemes īpašumam, taču, lai risinātu milzīgo valsts un privāto mežu platību apsaimniekošanu, Somija izveidoja izteikti centralizētu, bet demokrātisku publisko tiesību struktūru. Tika izveidots Somijas Medību centrs *Suomen riistakeskus*, kas apvieno vietējās mednieku biedrības stingrā hierarhiskā un valstiski uzraudzītā sistēmā.

Mūsdienu Somijas modelis ir unikāls ar to, ka tas harmoniski apvieno valsts mežu pieejamību un privāto zemi. Valsts mežos, īpaši Lapzemē un valsts ziemeļos, jebkuram vietējam iedzīvotājam ir likumīgas tiesības medīt bez maksas, savukārt citur mednieki slēdz līgumus ar privātajiem zemes un meža īpašniekiem. Somijas modelim raksturīga ārkārtīgi augsta sabiedrības līdzdalība, stingra valsts kontrole pār ieroču apriti un izteikta orientācija uz savvaļas faunas resursu ilgtspējīgu izmantošanu uzturam.

***Metsähallitus* un brīvās tiesības ziemeļos**

Somijas valsts mežus apsaimnieko uzņēmums *Metsähallitus*, kura pārziņā ir milzīgas teritorijas valsts austrumos un ziemeļos-Lapzemē.

Somijas Medību likumā ir iestrādāts vēsturisks princips - valsts ziemeļu reģionu iedzīvotājiem ir likumīgas tiesības bez maksas medīt visos valsts mežos, kas atrodas viņu mājas pašvaldības teritorijā. Tas ir tiešs vēsturiskā naturālā dzīvesveida mantojums.

Metsähallitus cieši sadarbojas ar Somijas Dabas resursu institūtu - *Luke*. Valsts nodrošina infrastruktūru mednieku mājiņas, takas, digitālo kartēšanu, bet mednieki pretī sniedz bezmaksas datus par dzīvnieku populācijām un veic savvaļas faunas uzskaiti.

Norvēģijas modelis - *Statsbygg* un *Statskog* loma

Norvēģijā valstij piederošos mežus un kalnu apvidus - aptuveni piekto daļu valsts teritorijas - apsaimnieko valsts uzņēmums *Statskog*. Norvēģijas modelis ir izteikti vērsts uz vietējo iedzīvotāju tiesību aizsardzību un dabas pieejamību visiem. Pastāv vienlīdzīga piekļuves un izložu sistēma. Jebkuram Norvēģijas pilsonim vai pastāvīgajam iedzīvotājam ir tiesības pretendēt uz medību atļaujām valsts zemēs. Pieprasījums pēc vērtīgākajām medībām, piemēram, savvaļas ziemeļbriežiem kalnos vai aļņiem, tālu pārsniedz piedāvājumu. Tāpēc atļaujas tiek sadalītas caur atklātu izložu - loteriju sistēmu digitālajās platformās. Likumdošana nosaka, ka prioritāte uz aļņu un ziemeļbriežu licencēm konkrētajā reģionā ir vietējās pašvaldības iedzīvotājiem. Tikai pāri palikušās licences nonāk vispārējā izlozē.

Medībām, kas neietver stingras kvotas, piemēram, rubeņi, medņi, zaķi, *Statskog* pārdod salīdzinoši lētas un brīvi pieejamas dienas vai sezonas kartes. Jebkurš mednieks, samaksājot nelielu valsts nodevu, var doties valsts mežos, ievērojot tikai ilgtspējīgas ieguves rāmjus.

Latvijas medību modeļa attīstība

Latvijas medību vēsture kopš 18. gadsimta ir piedzīvojusi visredzamākos un dramatiskākos politiskos lūzumus, salīdzinot ar Skandināviju. No 18. gadsimta līdz pat Pirmā pasaules kara sākumam Latvijas teritorijā valdīja klasiskais Baltijas muižniecības ekskluzīvais monopols. Vietējiem latviešu zemniekiem medīt bija stingri aizliegts, un nelegālas medības jeb malumedniecība tika bargi sodīta. Jāatzīst, ka muižu medību pārvaldnieki bija arī latvieši, kas uzraudzīja baronu mežus. Medības šajā periodā bija elitāra izklaide, aristokrātu statusa simbols un muižu ekonomikas sastāvdaļa.

Radikālas pārmaiņas atnesa 1920. gadu agrārā reforma neatkarīgajā Latvijas Republikā. Muižu zemes tika sadalītas, un medību tiesības pārgāja valsts un jauno zemes īpašnieku rokās. Tomēr vislielāko nospiedumu uz pašreizējo struktūru atstāja Padomju okupācijas periods - 1940/1945 –1990. PSRS laikā medību tiesības tika pilnībā atrautas no zemes īpašuma, jo privātīpašums uz zemi un mežu tika likvidēts. Tika izveidota centralizēta valsts mednieku biedrību sistēma. Medību platības tika sadalītas lielos, kolektīvos medību iecirkņos, kurus apsaimniekoja kolektīvi un kolektīvās medības ar dzinējiem kļuva par dominējošo formu.

Pēc neatkarības atjaunošanas 1991. gadā Latvija veica sarežģītu uzdevumu - tiesiski atdeva medību tiesības zemes īpašniekiem, vienlaikus saglabājot padomju laikā izveidotos liela mēroga medību iecirkņus. Tas tika darīts, lai novērstu Skandināvijas 19. gadsimta kļūdas, kad sadrumstaloti mazie īpašumi novestu pie dzīvnieku izmedīšanas. Latvijas modelis transformējās sistēmā, kur meža dzīvnieki ir valsts īpašums, bet to medīšanai ir nepieciešams noslēgt medību tiesību nomas līgumu starp zemes īpašnieku un mednieku klubu, nodrošinot minimālo nepieciešamo platību.

Kas vieno un kas atšķir?

Zviedrijā un Somijā tiesības medīt vēsturiski un dabiski attīstījās līdz ar brīvo zemnieku kārtu un privātīpašumu. Latvijā šī piesaiste tika mākslīgi sarauta un piedzīvoja muižnieku ekskluzivitātes, kam sekoja padomju kolektivizācijas un visbeidzot hibrīdmodeļa posmi. Kamēr Skandināvijā mednieks salīdzinoši brīvi var medīt savā - pat nelielā - īpašumā, iekļaujoties reģionālajā kvotā, Latvijā pastāv stingrs minimālo platību ierobežojums vienam medību iecirknim,

kas piespiež medniekus un zemes īpašniekus obligāti kooperēties lielos klubos.

Skandināvijas valstīs medības joprojām tiek uztvertas kā dabisks dzīvesveids un sabiedrības brīvprātīgais darbs ekosistēmas labā. Latvijā, lai gan mednieku kopiena ir spēcīga un organizēta, vēsturiskā mantojuma un padomju nomenklatūras ietekmē sabiedrībā dažkārt joprojām jūtama lielāka skepse, medības reizēm maldīgi asociējot ar ekskluzīvu vai elitāru nodarbi vai pēdējā laika pat ar “dabai nedraudzīgu rīcību”. Īpaši galvaspilsētā daļa sabiedrības ļoti negatīvi vērtē medniekus un medības kopumā. Ir sastopams pat tik nejēdzīgs un absurds viedoklis, ka “mežizstrāde izdzen vilkus, lūšus, lāčus un citus zvērus no mežiem un tāpēc, nonākuši izmisumā, tie tuvojas cilvēkiem un to dzīvesvietām...”.

Mūsu ziemeļu kaimiņiem ir 3 pamatprincipi, ko viņi ievēro. Pirmais ir "Daba visiem" princips t.s. *Allemansrätten* filozofija. Valsts zeme nav slēgta teritorija. Medības nav privilēģija, kas pieder tikai bagātajiem, bet process ir maksimāli demokratizēts caur licencēm un izlozēm. Otrais ir “kopiena ir prioritāte”. Tā kā valsts meži atrodas reģionos, vietējiem iedzīvotājiem vienmēr ir priekšrocības uz resursa izmantošanu, tādējādi uzturot dzīvību un nodarbinātību laukos.

Trešais ir zinātnē balstīta ekosistēmu sinerģija. Valsts uzņēmumi nevis vienkārši pārdod tiesības šaut, bet integrē medības vispārējā mežsaimniecības un bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas plānā.